

UOT 821.512.162

Qabil ƏLİYEV

AMEA Nizami Gəncəvi adına Milli
Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi
qabil-aliyev@yandex.ru

“KOMMUNİST” QƏZETİNDƏ REPRESSİYA İLLƏRİNDƏ ƏDƏBİYYAT VƏ TƏNQİD (1936-1937)

Açar sözlər: “Kommunist” qəzeti, repressiya, ədəbiyyat, tənqid, Azərbaycan

Keywords: “Communist” newspaper, repression, literature, criticism, Azerbaijan

Ключевые слова: Газета “Коммунист”, репрессия, литература, критика, Азербайджан

Giriş. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin (AXC) 1920-ci il aprelin 28-də Rusiya tərəfindən işğalı rəsmiləşdirildikdən sonra “yeni dövrün tələbləri ilə ayaqlaşmayan” şair və yazıçılar, ictimai xadimlər ölkəni tərk etmək məcburiyyətində qaldılar. Qalan demokratik fikirli insanlar isə daim təqib olunur, müxtəlif bəhanələrlə zindanlara atılırdılar. 1930-cu illərin repressiyası həmin dövrdə Azərbaycanın minlərlə işıqlı ziyasını, görkəmli hərbiçisini, müəllimini, həkimini, yazıçı və şairini uzaq Sibirə sürgünə göndərdi, yaxud elan olunmuş “itthamları” belə təsdiq olunmadan on beş dəqiqəlik məhkəmələrlə barələrində güllələnmə hökmü çıxarıldı.

Əslində bu repressiyalar 1920-ci il aprelin 27-də XI Qızıl Ordu Azərbaycanı işğal edən kimi hakimiyyəti bolşeviklərə parlament yolu ilə təhvil vermiş “Müsavət” və “İttihad” partiyalarının fəalları, AXC rəhbərlərinə qarşı kütləvi təqiblərlə başladı.

Eyni siyasət Azərbaycanda 20-30-cu illərdə daha da qüvvələndi. 30-cu illərin əvvəllərində kəndlərdə kollektivləşməyə, kolxozlar təşkil olunanda bu siyasətə qarşı çıxan bütün insanlar Sibirə sürgün edilir və orada soyuqdan və aclıqdan qırılırdılar. Bolşevik terrorunun ən yüksək nöqtəsi 1937-1938-ci illərə təsadüf etdi.

Sovetlər İttifaqının hər yerində davam edən mübarizədə insanlar Azərbaycanda da trotskizm ittihamına millətçilik, müsavətçilik, panislamist, pantürkist və başqa ittihamlarla suçlandırılaraq təqib və cəzalara məruz qalırdılar. 1920-1922-ci illərdə N.Nərimanovun başçılıq etdiyi Azərbaycan Xalq Komissarları Sovetinin tərkibinə daxil olmuş milliyyətə azərbaycanlı olan bütün hökumət üzvləri tutuldular, onlar dövlət çevrilişinə cəhdə ittiham edilərək güllələndi. Hökumət üzvləri ilə əlaqədə olmaq ittihamı ilə Hüseyn Cavid, Seyid Hüseyn, Mikayıl Müşfiq, Əlabbas Müznib, Əmin Abid, Yusif Vəzir Cəmənzəminli, Tağı Şahbazi, Soltan Məcid Qənizadə, Ruhulla Axundov, Hənəfi Zeynalli, Əli Nazim, Əhməd Cavad, Bəkir Çobanzadə, Xəlil Səid Xocayev, Abbas Mirzə Şərifzadə və digər yazıçı, şair, alim və sənət adamları təqib olunmağa başladılar.

Ölkədə savadsızlığın tüğyan etdiyi bir dövrdə görkəmli şair və yazıçılar, elm adamları vəzifədən, işlədikləri müəssisələrdən uzaqlaşdırılır, siyasi baxışları yeni rəhbərliyi qane edən səriştəsiz gənclər vəzifəyə gətirilirdi. Təbii ki, belə gənclərlə ölkəni inkişaf etdirməkdən, elmi-texniki tərəqqidən söhbət gedə bilməzdi. Professor

Nurlana Əliyeva yazır: “Bu, adi repressiya deyil, 1910-1920-ci illərdə yetişmiş ziyalı təbəqəsinin planlı məhv edilməsi idi. Bu adamların elm, ədəbiyyat və mədəniyyətdə yerini 2-3 sinif təhsili olan keçmiş fəhlələr, savadsız, milli əqidəsi olmayan insanlar tuturdular. Xalqın qiymətli insanların, onun sabahını qura bilənlərin repressiyalarına şəxsən Mir Cəfər Bağirov rəhbərlik edir, cəza orqanlarının işini isə rus, erməni və digər yad millətlərin nümayəndəsi olan hərbcilər icra edirdilər” [1].

Professor Bədirxan Əhmədov isə qeyd edir: “Əgər 20-ci illərdə birmənalı olaraq “əksinqilabçı” adı ilə cümhuriyyətçilər, yaxud müsavətçi və ittihadçılar məhv edilir, həbs olunub sürgünə göndərilirdisə, 37-ci il repressiyası bir qədər qarışıq idi. Bu mərhələdə insanlar “xalq düşməni”, “agent”, “trotskiçi”, “pantürkist”, “sui-qəsdçi”, “panislamist” damğası ilə məhv edilirdi” [2].

Bəs repressiyanın ən kəskin dövrləri sayılan 1936-1937-ci illərdə dövlətin bir nömrəli mətbu orqanı olan “Kommunist” qəzetində şair və yazıçılarımız, ədəbi tənqidimiz nədən yazırdı? Əvvəlcədən qeyd edək ki, bu dövr ədəbi nümunələrinin əsas xüsusiyyətləri partiya və dövlətin həyata keçirdiyi işlərdə, aparılan islahatlarda ona dəstək olmaq, əhalini səfərbər etməkdən ibarət idi.

Ədəbiyyatda yeni tələblər və yanaşmalar. Mikayıl Müşfiqin “Stalin” şeiri ölkə rəhbərinə həsr edilmiş şair duyğularının ifadəsidir. Burada M.Müşfiq Stalinin keçmişini, bir zamanlar Bakıda olmasını yada salır, keçməkeşli həyatını xatırladır. Rəhbəri “ellərin umudu” adlandırır, “yoxluqdan çıxaran bu yurdu sənsən” deyir. Sonda şair bu şeiri yazmağının məqsədini də belə açıqlayır:

Sənət vadisində, öylə bilməyin,
Yolumu itirdim, yolumu azdım.
Bu şeiri yazmaqla əsrlər boyu
Dağlara, daşlara adını qazdım.
Ey böyük Stalin! Tikdim sənə də
Şanlı abidəni söz Vətəninə [3].

Mikayıl Müşfiq özü etiraf edir ki, elə bilməyin, mən bu şeiri yazmaqla “yolumu itirdim”, “yolumu azdım”. Şair ölkə rəhbərinə həsr etdiyi şeirin ürəkdən gəlmədiyinə, yalnız dövrün tələbi ilə yazdığına işarə edir.

API-nin tələbəsi Əbdül Kazımın “Tənbəl öküz” allegorik şeirində tüfeyli həyat sürənlər pislənir, zəhmətkeş olmaq, halal çörək qazanmaq təbliğ edilir:

Bizdə yem verilir çalışanlara,
Kolxoz əməlinə alışanlara.
Kim ki tənbəl olub yaxşı işləməz,
Atalar sözüdür: “Axır dişləməz” [4].

Mir Mehdi Seyidzadənin “Nərgiz” poemasından parçada xalq içərisindən çıxmış Yıldız, Xumar, Nərgis və Eldar dəstələr toplayıb xanların, bəylərin üzərinə hücum çəkir, onları döyüşdə məğlub edir:

Bizim şanlı qəhrəmanlar
Yıldız, Xumar, Nərgis, Eldar.
Düşmənləri yaxdı-yıxdı,
Bu davadan qalib çıxdı [5].

Bu şeirdə də partiyanın tələbi ilə yazıldığı, dövlətin yürütdüyü siyasətin təbliğ edildiyi aydın görünür.

Səməd Vurğunun “Sünbülüm” şeiri Azərbaycanın məhsuldar taxılçılarının müşavirəsinə həsr edilsə də, şair öz həyatını da xatırladaraq ona kəc baxanları qınayır:

Bəzən gülüslərə tutuldu adım,
Dedilər arxamca: “El şairidir,
Külüng şairidir, bel şairidir.
Yoxdur sənətində qanadlı sözlər...
Boyalı dodaqlar, sürməli gözlər.
Yoxdur söhbətində uçan mələklər,
Tərif olunmayır göydə fələklər.
Şairin təridir yalnız bulutlar,
Vuruğunda nə könül, nə də xəyal var”.

Şair bu tənələrdən heç də sıxılmaz və onu tənqid edənlərə belə cavab verir:

Gərdim bu sözlərə polad sinəmi,
Ellərin nəşəsi, ellərin qəmi.
Sinəmin üstündən aşdı sel kimi,
Tənələr yanımdan keçdi yel kimi.
Sən gözəl kəndimiz! Sən ilk sevgilim!
Səni son nəfəsdə deyəcək dilim!
Sünbülüm, sünbülüm, sarı sünbülüm,
Könlümün qonağı, yarı sünbülüm! [6]

Bu gün bəzi tədqiqatçılar Səməd Vurğunun yoldaşlarını ittiham edərək sürgünə göndərməkdə, güllələnməsində rol oynadığını iddia edirlər. Lakin bu misralardan da göründüyü kimi, Səməd Vurğun özü təhlükədə olduğunu hiss edirdi və buna görə də yuxarıda qeyd edilən şeirdə narahatlığını dilə gətirirdi.

ASŞC-nin yaxşı ədəbi əsər müsabiqəsində 3-cü mükafata layiq görülən Hüseyn Cavidin “Xəyyam” pyesindən parça minacatla başlayır:

Ey fəzalarda gülümsər əbədi şəru-xəyal!
O nə qüdrət, o nə həşmət, o nə ahəng-cəlal!?
Hər daha çırpınaraq səndə arar feyzi-kəmal.
Yənə yox kimsədə əsla sənə idrakə macal.

Şair sonrakı bəndlərdə Xəyyamın dili ilə xurafatın, dinin əleyhinə çıxır, həyata insanın bir dəfə gəldiyini söyləyir və verilən bu imkandan istifadə etməyə, həyatdan zövq almağa çağırır:

Bir nəfəsdir bu sürəksizcə həyat,
Bir nəfəs!.. Getdimi?.. Gəlməz, heyhat!.. [7]

ASŞC-nin yaxşı ədəbi əsər müsabiqəsində 3-cü mükafata layiq görülən Həmid Axundlunun “Kələfin ucu” romanından parçada neft sənayesində çalışan Bəxtiyarın

həyatı, Fərmanın onun qaldığı yataqxanaya gələrək güclə yaşatdıqları vahiməli anlar qələmə alınıb [8].

ASŞC-nin yaxşı ədəbi əsər müsabiqəsində 3-cü mükafata layiq görülməyən Mirzə İbrahimovun “Həyat” pyesindən parçada sovet hakimiyyətinə qarşı çıxan, kolxoza ziyan vuran Süleymanın ələ keçirilməsi, sinfi düşmənlə mübarizədə Həyat və dostlarının apardıqları mübarizə təsvir edilir [9].

ASŞC-nin yaxşı ədəbi əsər müsabiqəsində 3-cü mükafata layiq görülməyən M.S.Ordubadinin “Döyüşən şəhər” romanından parçada isə 1918-ci il Bakının erməni daşnaklarından təmizlənməsi təsvir edilir. Əsərdə maraqlı məqamlardan biri Vahanın Esterə yazdığı məktubda verilib: “Ester, türklər gəlir, o xain Biçeraxovlar, Hamzasıblar, Avetisovlar və onların arxasında duran əli qanlı daşnak rəhbərlərinin qaçmağa hazırlaşdıqlarını eşitdim, onlar erməni əməkçilərini, erməni kəndliləri qanlarına qər qət etdiyi kimi, Bakı kommunasını da qanlarına qər qət etməyə çalışır” [10].

Simurqun “Ədəbi məsuliyyətsizlik” məqaləsində Bəhlul Behcət Nəbatini yaradıcılığı haqqında təqdim etdiyi materialların əsərlərin əslilə düz gəlmədiyini göstərilir və belə hallara qarşı haqlı irad bildirilir [11].

Mikayıl Müşfiq “Tərtərhesin nəğmələri” şeirində əsrin əvvəllərində azərbaycanlılara qarşı baş vermiş soyqırım hadisələrinə toxunur:

Bu nə yoldur daşnak yolu,
Hər dərəsi qanla dolu,
Nə acıdır bunun adı:
O dənizdən bu dənizə.
Deyib çıxdı sinəmizə.
Bir tapdadı, bir doğradı,
Orda dəhşət, burda dəhşət.
Əlində daş, dişində ət.

Şair vəsf etdiyi Tərtərhesin tikintisinin, orada çalışan əmək adamlarının yaxın-uzaq ellərə nur paylayacağına, yeni həyat bəxş edəcəyinə əmindir:

Tərtərhesi seyrə gəlin,
Ayıbı yoxdur bu gözəlin.
Bu torpağın aləmi var,
Hər dərənin bir əsrarı,
Hər yamacın bir baharı,
Hər dağın bir görkəmi var.
Bu yerlərdə çalışanın,
Ay, gün kimi alışanın
Nə dərdi var, nə qəmi var [12].

Süleyman Rüstəmin “Qorki üçün”, S.Vurğunun “Sənət ustası”, M.Müşfiqin “Əmək ustası”, M.Rahimin “Böyük sənətkar” adlı yazdıqları şeirlər böyük rus şairi Maksim Qorkinin ölümünə ithaf edilib [13].

Əli Nəzmi (Sijimqulu) “Sabirin “Molla Nəsrəddin” jurnalında iştirakı necə başlanmışdır?” adlı şeirində Sabirin jurnalla əməkdaşlığa başlamasının tarixçəsini xatırladaraq özünün də Sabirdən təsirləndiyini etiraf edir:

Sabir bundan sonra yüksəldi hər gün,
Ondan təsir aldım mən də büsbütün [14].

Ömər Xəyyamın “Rübailər”i müxtəlif mövzuları əhatə etsə də, bu şeirlərdə nikbinlik, sabaha inam var:

Xoşbəxt o kimsədir, nə məşhur olmuş,
Nə haqqı cübbədə, əbadə bulmuş,
Uçub simurq kimi uçalmış ərşə,
Olmamış cəhanın yurdunda bayquş.

Ömər Xəyyamdan təqdim edilən rübailərdə, əsasən, mey içməyin islama zidd olduğu, sevənlərin, sərxoşların yeri cəhənnəmləkdir deyən islam dini gözdən salınır.

Məndən Məhəmmədə yetirin səlam,
Baş endirib deyin: ey fəxri islam,
Bu necə şeydir ki, şəriətində
Turş ayran halaldır, saf şərab haram [15].

Səməd Vurğunun tərcüməsində böyük rus şairi A.S.Puşkinin “Yevgeni Onegin” poemasından bir parça təqdim edilir. Əsərdə Puşkin Oneginin meşşan həyatından bəhs edir, onun iç üzünü açaraq oxucuya təqdim edir:

İkinci Çadəyev – bizim Onegin
Qısqanc məzəmmətdən qorxaraq, bilin,
Hər zaman geyinib gəzərdi pedant,
Biz onun adına deyirdik frant.
Üç saat vaxtını boş aparırdı,
Güzgü qabağında duranda inan [16].

Onegini saf məhəbbətlə sevən Tatyananın gözü yollarda qalır, yazdığı məktublara cavab ala bilmir və özünə qapılır:

Böyləcə çırpınır qanad döyərək,
Yaxud ovçu görən yazıq bir dovşan.
Qaçır tarlaların arasında tək,
O, zalım ovçudan tir-tir əsərək [16].

M.Müşfiqin “Mingəçevir” poemasından təqdim edilən parçada şairin gələcəyə nikbinliyi ifadə edilib. Kürün yolunun dəyişdirilərək nəhəng su elektrik stansiyasının tikilməsinin ölkəyə faydasını şair belə ifadə edir:

Güldürəcək hər kəsi
Elektrik mərkəzi.
Büsbütün qurulunca
Qəlbimizdə nazlı Kür.
Söhbətli Kür, sazlı Kür,
Qan kimi durulunca.

Güc verəcək çarxına,
Kür düşəcək axına [17].

Süleyman Rüstəmin “Azadlıq nəğməsi” şeiri Stalinə ithaf edilib. Azərbaycanın keçmiş günlərini xatırlayan şair əslində mövcud quruluştan üstüörtülü şəkildə şikayətlənir:

Açıq, uzaq görən gözlər dustaqda!
Qələmlər dustaqda, sözlər dustaqda!
Günəş həsrətində üzlər sapsarı,
Kim əl uzatsaydı günəşə sarı
O saat görərdi ağzını qanda.
Beləydi yaşayış Azərbaycanda.
Haqq deyən ağızlar yeyərdi yumruq,
Çünki ağalardan beləydi buyruq.

Burada şair guya əsrin əvvəllərində Azərbaycandakı vəziyyəti təsvir edir. Amma yuxarıda qeyd edilən misralarda, fikrimcə, 20-30-cu illərin real mənzərəsi əks etdirilib. Şeirin davamında şair özünü repressiya dalğasından sığortalamaq üçün əldə edilən bütün uğurları Lenin–Stalin ideyalarının gerçəkləşməsində görür:

Doğdu üfüqlərdə Lenin günəşi,
Leninin günəşi, elin günəşi!
Xalqa nicat verdi Lenin–Stalin,
Əziz atasıdır elin Stalin! [18]

Şota Rustavelinin “Bəbir dərisi geymiş pəhləvan” poeməsindən parça Əhməd Cavadın tərcüməsində təqdim edilir. Şair tərcümə işinin incəlikləri haqqında yazır ki, əsəri rus, gürcü və latın əlifbası ilə yazılmış variantlarından istifadə etməklə tərcümə edir. O, poemanı 1937-ci ilin sentyabrına təhvil verməyi planlaşdırdığını yazır. Təqdim edilən əsərdə hadisələr Ərəbistanda cərəyan edir. Ərəstəvan şah bir gün vəzir-vəkilini yanına çağırır artıq qocaldığını, taxt-tacının yeganə varisi olan qızı Təntənəni öz yerinə təyin etmək istədiyini söyləyir. Lakin əyanlar şahı dilə tutmaq istəsələr də, sonda qərarla razılaşırlar. Təntənə şah elan olunur, atasının nəsihəti ilə bütün xəzinədə olan var-yoxunu ölkə əhəlisinə paylayır:

Türkdən qalmış kisib kimi xəzinəyə düşdü talan,
Köhlən ərəb atlarından nə qədərdir qismət alan!
Səxavətdə bu qız əsl göydən enən qasırğaydı,
Müxtəsər ki, qadın, kişi olmadı bir pəysiz qalan [19].

M.K.Ələkbərli “Sabiri Sevən” imzasıyla yazdığı “Ağlar güləyən” və 1905-ci il revolyusiyası” silsilə məqalələrində M.Ə.Sabir yaradıcılığının inqilabçı izlərini arayır. Müəllif şairin “Beynəlmiləl” şeirini nümunə gətirərək Sabiri inqilabçı şair adlandırır. Ələkbərli Sabiri inqilabçı şair adlandırsa da, onun bu inqilabın necə baş verməsi və nəticələrindən xəbərsiz olduğunu yazır: “Alınan misralardan da açıq görünür ki, Sabir, tamam olmasa da, sinifləri təyin edə bilir, nə qədər dumanlı olsa da, sinfi mübarizənin getdiyini, bilxassə nə üstündə getdiyini görür. Ancaq bu

mübarizənin proletariyatın qələbəsi ilə bitəcəyi və konkret olaraq nə yolda getdiyi məsələsi onun üçün kifayət qədər aydın olmamışdır” (Dördüncü məktub).

Beşinci məktubda isə Sabiri böyük rus şairi Nekrasovla müqayisə edən Ələkbərli onu Karl Marksın dostu Heyne ilə bir səviyyədə gördüyünü vurğulayır. Müəllif haqlı olaraq qeyd edir ki, “Azərbaycan ədəbiyyatında realizmin gülünü vuran və belə tamamlanmış bir obraz və tip yaradan Sabir heç bir izaha ehtiyacı olmadan və mülkədar məfhumunu təsəvvür etməyən bugünkü kolxozçu gəncləri Sabirin şeirini oxumaqla mülkədarın vəhşi simasını göz önünə gətirə və Sabirin əsərləri vasitəsilə Azərbaycan kəndlisinin keçmişdəki acınacaqlı vəziyyətinin tarixini öyrənə bilər. Bu bir faktdır. Sabiri yaşadan da bu xüsusiyyətdir”.

M.K.Ələkbərli səkkizinci məktubunda Sabirin qadın azadlığı və dinin, cəhalətin tənqidi məsələlərinə diqqət yetirir:

Sair mələl övrətlə ədalət edir-etsin,
Övrət ərə, ər övrətə rəfət edir-etsin.
Hər kim ki bir övrətlə qənaət edir-etsin.
Üç-dördün ötüb siğədə istedad alırıq biz,
Dindarlarız, gündə bir arvad alırıq biz.

Müəllif qeyd edir ki, “tək-tək böyük sənətkarların əldə edə bildiyi xüsusiyyətlərə malik Sabir az, həm də adi və həyatı sözlərlə bu beş misralıq parçada bütün məsələləri əhatə etmişdir: qadına insan kimi yanaşmaq, kişi ilə qadın arasındakı bərabərlik hüququnun kultür nöqteyi-nəzərindən doğrulduğu, Məhəmmədin dininə arxalanaraq qadının əşya halına salınması, üç-dörd arvad almaq, dindarların siğə adı ilə fahişəliyi qanuni bir şəkllə salaraq gündə bir arvad alması və bütün bu hərəkətlərdə dinə əsaslanmaları və i. Sabirin nöqteyi-nəzərinə, bu əxlaqsızlığı doğuran, yayan, inkişaf etdirən Qurandır” [20].

Əlbəttə, Mirzə Ələkbər Sabir heç vaxt dinə, islama, Qurana qarşı çıxmamışdır. Sabir dini mövhumata, fanatizmə qarşı mübarizə aparırdı. Ələkbərliyə gətirdiyimiz sitat isə dövrün, zamanın tələbindən irəli gələn siyasi sifariş idi.

M.K.Ələkbərliyənin “Aydın”dan “Yaşar”a dönüş” adlı məqaləsi isə Cəfər Cabbarlının vəfatının iki illiyinə həsr edilib. Müəllif yazır ki, mübaligəsiz göstərmək olar ki, Cəfər Cabbarlı “Aydın”dan “Od gəlini” vasitəsilə “Yaşar”a qədər gələn yaradıcılıq yolunda doğrudan-doğruya şillercilikdən şekspirçiliyə doğru romantizmdən uzaqlaşaraq realizmə sarılmaq kimi böyük bir dönüşə tutulmuşdur və yenə də mübaligəyə qapılmadan qeyd etmək olar ki, Cəfərin aldığı bu temp yalnız Azərbaycan məşabında, hətta bütün Sovetlər İttifaqı məşabında Cəfər tipli az-az dramaturqlara nəşib olan tempdir [21].

Qeyd edək ki, sağlığında həmişə Cəfər Cabbarlının yazdığı əsərlər haqsız yerə tənqid olunduğu halda, ölümündən sonra yazıçı sanki başqa bir insan olmuşdu. Təəssüf ki, ədəbi tənqidimiz C.Cabbarlının əsərlərinin doğru-dürüst təhlilini yalnız vəfatından sonra qiymətləndirə bildi. Sırr deyil ki, Cabbarlı sağ qalsaydı, yəqin, onu da repressiya qurbanlarının aqibəti gözləyirdi.

Siyasi irticanın kəskinləşməsi. Mikayıl Rəfilinin “Puşkinin realizmi” məqaləsində böyük rus şairi A.S.Puşkinin “Boris Qodunov” və “Yevgeni Onegin” əsərləri təhlil edilir. Müəllif göstərir ki, Karamzinin “Rusiya dövləti tarixi” kitablarının 10-cu və 11-ci cildləri 1824-cü ildə çapdan çıxmışdır. Həmin əsərlərlə tanışlıqdan sonra Puşkin tarixi əsər yazmaq qərarına gəlir. Boris Qodunov və Dmitri

obrazlarını məhz həmin tarix kitablarından götürüb və tarixi hadisələri olduğu kimi təsvir etməyə çalışıb. Puşkin öz dostlarına Şekspiri oxumağı tövsiyə edirdi. Elə buna görə də şairin Şekspirə olan sevgisindən tarixi əsərlərin yazılmasına maraq yaranmışdı [22].

M.Y.Lermontovun “Şairin ölümünə” şeiri M.Müşfiqin tərcüməsində təqdim edilir. Lermontov Puşkinin ölümünə acıyır və bu qətdə onun yaşadığı cəmiyyəti günahlandırır:

Fəqət ey rəngbərəng əxlaqsızlığın
Qarşısında gedən şərəfsiz yığın,
Bilin ki, Tanrının məhkəməsi var,
O dəhşətli hakim sizi qarşılar.
Altun cingiltisi uzaqdır ondan,
O hər fikri, işi əvvəldən bilir [23].

A.S.Puşkinin “Qara şal” şeiri gəncin yunan qızı ilə keçirdiyi xoş günlərin təsviri ilə başlayır. Lakin bu xoşbəxtlik uzun sürmür. Günlərin birində o, sevgilisinin erməni ilə birlikdə olduğunu görür və qısqanlıqdan onların hər ikisini öldürür. Sevgilisinin qara şalı isə ona həmin gündən xatirə qalır [24].

Aşıq Mirzənin “Stalin”, Aqilin “Böyük rəhbərə”, Aşıq Əsədin “Stalin”, Aşıq Hüseyin Bozalqanlının “Stalin”, Miskin Əlinin “Tərəqqi yolları”, Aşıq Səfərin “Lenin”, Aşıq Nəcəfin “Stalin”, Aşıq Həsənin “Lenin–Stalin” və Şair Kazımın “Leninin hünəri” şeirləri ali rəhbərə xalq məhəbbətinin tərənnümünə həsr edilib. Həmin əsərlərdə rəhbərin şəninə şişirdilmiş söz yığnağından başqa bir şey görmürük. Məsələn, Muxtar Baba oğlu “Lenin” şeirində yazır:

Anan səni təvəllüdə varanda
Mamaçalar gəlib tutan sən oldun.
Qız-gəlinlər xoş laylanı çalanda,
Xumarlanıb şirin yatan sən oldun.

...Yaxşı məqsədinə çatdın, xülasə,
Məzlum millətləri sən saldın başa.
Ay yoldaşlar, əhsən belə yoldaşa!
Axır muradına çatan sən oldun [25].

Səməd Vurğunun “Səadət nəğməsi” şeiri də Azərbaycanın gündən-günə qüvvətlənməsinə, gözəlləşməsinə həsr edilsə də, dövrün tələbinə uyğun olaraq, sonda yenə ulu rəhbərə tərif, ithaf yer tutur. Şeirdə adi insani hisslər, saf duyğular olduqca səmimi dillə ifadə edilir:

Mən ilham aldığca evdən, ovadan,
Səsimə səs verdi quşlar yuvadan.
Aşıq da bağrına basıb sazını
Deyir Ələsgərdən, Sayat Novadan [26].

Qəzetin 23 aprel 1937-ci il tarixli sayında “Tarixi beş il” adlı məqalə dərc edilmişdir. Məqalədə Ümumittifaq Kommunist (bolşeviklər) Partiyası Mərkəzi Komitəsinin ədəbi-bədii təşkilatların yenidən qurulması haqqında qərarının (23 aprel

1932-ci il) icrasının vəziyyəti təhlil edilir. Qeyd olunur ki, 1926-cı ildə yaranan Azərbaycan Proletar Yazıçılar Cəmiyyətinin fəaliyyəti sayəsində Əhməd Cavad, Yusif Vəzir, Hüseyn Cavid, Sanılının təsirinə düşən Adil Nəcdət, Əli Hüseynzadə, Almas İldırım kimi gənclərdən fərqli olaraq, Süleyman Rüstəm, Mirzə İbrahimov, Səməd Vurğun, Nəzərli, Əbülhəsən, Mir Cəlal kimi qiymətli sovet yazıçıları yetişdi. Çəmənəminli, Seyid Hüseyn, Sanılı, Tağı Şahbazi, Əhməd Cavad, B.A.Talıblı, Əli Razi kimi şair və yazıçıların son beş ildə əsərlərində dönüş yarada bilmədikləri, bəzilərinin ittifaqdan qovulduğu bildirilir. Əslində bu ağır ittiham adıçəkilən yazıçı və şairlərin başı üzərində gəzən qara buludların daha da çoxalmasından xəbər verirdi. Çox keçmədən bu məqalədə adıçəkilən kontur-revolusionerlər xalq düşməni adı ilə repressiya qurbanlarına çevrilirlər [27].

Səməd Vurğunun “Azərbaycan” poeməsindən təqdim edilən “Şairin xəyalı” adlı parçada Azərbaycanın daha xoş günlərinin qarşıda olduğu, müharibəyə son qoyulacağı günün uzaqda olmadığı bildirilir:

O vaxt qoyulacaq qılınclar qına,
İnsanlar güləcək cocuq ağlına.
Mənim də sevdiyim bu əziz Vətən
İlhamlar alacaq gələcəyindən.
Elçilər gələcək Misirdən, Şamdan,
Günəşli gündüzdən, ayılı axşamdan [28].

13 iyun 1937-ci ildə “Azərbaycan sovet yazıçılarının yığıncağı” adlı daha bir məqalə dərc edilmişdir. Məqalədə üç gün davam edən qurultay barədə ətraflı məlumat verilir. Azərbaycan Sovet Yazıçıları İttifaqının fəaliyyəti tənqid olunaraq, Hüseyn Cavid, Əhməd Cavad, Əli Nazim, Sanılı, Yusif Vəzir, Seyid Hüseyn, Musaxanlı, Müşfiq, Salman Mümtaz, Qantəmir, Soltan Məcid Qənizadə, Talıblı, Qurban Musayev, Tağı Şahbazi, Mikayıl Rəfilı, Əli Razi və Zinət Zakirov kimi “...hər boyalı xalq düşmənləri, yapon-alman-faşist agentləri, trotskist, nasional-uqlonist, müsavətçi, pantürkist”lərin ittifaqa üzv olması rəhbərliyin işinə məsuliyyətsiz yanaşmasının nəticəsi kimi qiymətləndirilir. Yığıncaqda Hüseyn Cavid, Sanılı, Müşfiq, Yusif Vəzir, Musaxanlı, Salman Mümtaz, Qurban Musayev, Seyid Hüseyn, Qantəmir, Zinət Zakirov və Soltan Məcid Qənizadənin ittifaqdan çıxarılması haqqında qərar verilir. Əli Məmmədov ittifaqın yeni sədri, Ağa Hüseyn Rəsulzadə isə katibi seçilir. Əvvəlki məqalədə və bu yazıda açıq-aşkar dövrün qabaqcıl ziyalılarının yersiz yerə təqib olunduğu, onları siyasi sifarişlə xalqın gözündən salmaq cəhdləri aydın görünür [29].

“Ədəbiyyatımız yeni yüksəlişlərə” adlı məqaləsi Azərbaycan Sovet Yazıçıları İttifaqının sədri kimi fəaliyyətə başlamasından qısa zaman keçməsinə baxmayaraq, Əli Məmmədovun dövrünün nüfuzlu şair və yazıçıları tənqid və təhqir etməsi repressiyaya hazırlığın son mərhələsi kimi də qiymətləndirilməlidir. Müəllif bildirir ki, ittifaqın keçmiş rəhbərliyi bolşevik sayıqlığını itirmiş, bunun nəticəsində düşmənlər Yazıçılar İttifaqında öz pozucu, alçaq işlərini aparmağa müvəffəq olmuşlar. Ə.Məmmədov daha sonra yazır: “Bakı milyonçularının, Azərbaycan xan, bəylərinin şeypurçaları alçaq Əhməd Cavad və xain Hüseyn Cavid kimi Azərbaycan xalqının düşmənlərinin qeydinə qalan, onları öz qanadı altına almış olan mənfur Ruhulla Axundov, Mikayıl Hüseynov və başqaları, başda Azərbaycan Sovet

Yazıcıları İttifaqının sabiq sədri Şamilov olmaqla, bütün heyətin belə siyasi korluğundan istifadə etmiş və ədəbiyyatda da öz ziyançı işlərini yeritmişlər” [30].

Aşıq Rüstəmin “Stalini sevən el mənimkidir”, Aşıq Talıbın “Yaşa, Stalin”, Aşıq Avaqın “Stalinə”, “Moskva”, Aşıq Əsədin “Ulu rəhbərə”, Aşıq Mirzənin “Sovet qəhrəmanlarına”, “Bir işıq düşdü”, Aşıq Nəcəfin “Kommunizmin ulu ilhamçısına”, “Koroğludan”, Şair Həsənin “Sovet Azərbaycanına” şeirlərində xalqın içində yaşayıb-yaradan el şairlərinin, aşıqların “ulu rəhbər”ə, vətənin tərənnümünə həsr olunan misraları yer alıb.

R.Rzanın “İstək” şeirində insanın yaxın gələcəkdə aya, ulduza yol açacağına, Marsa işə gedən fəhlənin yoldan salam göndərməsinə əminlik ifadə edilir:

İnanıram buna mən:
Sabah bala pioner
Yıldıza kəmənd atar,
Uzax deyil o gün də,
Bir qırpımdır əsrlər,
Ədəbiyyat ömründə [31].

Şairin öncədən peyğəmbərcəsinə söylədiyi insanın ulduza kəmənd atması çox keçmir ki, reallaşır. İnsan oğlu ilk dəfə kosmik fəzaya uçar, Aya ayaq basır.

A.Əli Rzanın Çinin qəhrəman gənclərinə ithaf etdiyi “Döyüş mahnısı” şeiri ötən əsrin 30-cu illərində imperializmin tüğyan etdiyi, dünyada müharibə alovlarının gücləndiyi bir dövrdə qələmə alınıb. Şair çinli gənclərin çətinliklərə sinə gərdiyini, doğma torpaqlarının hər zaman müdafiəsinə hazır olduqlarını dilə gətirir, onları faşist ideyalarının yayılmasına, özgə torpaqları zəbt etmək planlarına qarşı mübarizəyə səsləyir:

Azmı tökdün göz yaşını?..
Azmı dözdün ağrılara?
Azmı əydin mərd başını
Qırğı gözlü yağılara?...
Yetər!.. Səslə qardaşını,
Orduları yara-yara
Vur! Tapmasın düşmən nicat.
Dərələrdən atlan, dostum!
Qazanmaqçün məsud həyat
Hər acıya qatlan, dostum! [32]

Bəbir Məmmədzaadənin “Birinci qandidat” şeiri “ellər atası” Stalinin sovetə namizədliyi münasibətilə qələmə alınıb. Ölkə rəhbərinə boğazdan yuxarı təriflərlə dolu olan bu şeir həmin dövrün şairlərinin əksəriyyətinin yaradıcılığında aparıcı xətt kimi keçir:

Sən mənim öz atamsan, arxamsan, köməyimsən,
Canımsan, ciyərimdən, ruhum, göz bəbəyimsən.
Sən məni ac günümdə xatirinə salırdın,
Mənə ümidlər verib, ürəyimi alırdın [33].

Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, sovet dönəmində siyasi məsələlər hər zaman ön planda dayanırdı. Hər kəs çalışdığı işdə Kommunist Partiyasının tapşırıqlarını can-başla yerinə yetirirdi. Şair və yazıçılarımızın o dövrdə qələmə aldıkları əsərlərində rast gəldiyimiz bu cür ifadələr zamanın, partiyanın siyasi rəhbərliyin tapşırığı ilə onların qarşısına qoyduğu vəzifələrdən irəli gəlirdi. Sadəcə bu cür şeirlər bütün zamanlarda ədəbiyyatda rast gəlinən hadisələrdəndir. Sovet dönəmində isə bütün ədəbi qüvvələrin bir nömrəli tapşırığı belə idi.

Səməd Vurğunun “12 dekabr” şeiri 1937-ci ildə SSRİ-də keçirilən seçkilərə həsr edilib. Şair qış ayında hər tərəfin “gül açmasından”, sanki “yaz gəlməsindən”, “toy paltarları geyinmiş” “ağ birçəkli qarılar”dan sevinclə danışır. Çünki seçicilər dövlət üçün mühüm əhəmiyyət daşıyan bir kampaniyanın ərəfəsində yeni tarix yazmaq üçün səs verəcəklər:

Könül deyir, dekabrın on ikisi xoş gəlir,
Qış ayında bahar doğur, günəş boyca yüksəlir.
Buzlu Şimal, isti Cənub dayanaraq üz-üzə,
Gül dəstələr hazırlayır bu şəfəqli gündüzə [34].

“Kommunist”in 3 noyabr 1937-ci il tarixli sayında Aşıq Məmməd Rzayevin “Oktyabr”, Ə.Əbbasovun “20 il”, Məmməd Rahimin “Xainlərə ölüm” və A.Əlirzanın “Gəncin səsi” şeirləri oktyabr inqilabının 20 illik yubileyinə həsr edilib. Bu şeirlərdə köhnə dövrün yıxılması, yeni qurulmuş sosializm cəmiyyətinin xalqları “ağ günlərə” çıxarması, xalqı bəxtiyar etməsi vurğulanır. Həmin nömrədə dərc edilən “Oktyabr və Azərbaycan ədəbiyyatı” məqaləsi yazıçı və şairlərimizin əsərlərinin təhlili və onların qarşısında duran vəzifələrə həsr edilib. Qeyd edilən məqalədən bir sitata diqqət yetirək: “Ədəbiyyatda düşmən agenturası ilə, trotiskist-buxarinçi, müsavətçi, nasional-uqlonist ziyançılarla, bu german-yapon faşist razvedqası agentləri ilə amansız mübarizə aparmaq, Stalin Qonstitusiyası epoxasının irəli sürdüyü tələblərə cavab verə biləcək bolşevik ideyalı, yüksək məzmunlu bədii əsərlər yaratmaq, yeni, sağlam yazıçı qadrlar yetişdirmək, prinsipial sağlam tənqidi genişləndirmək partiyalı və partiyasız sovet yazıçılarının ən şərəfli və müqəddəs vəzifəsidir” [35].

Göründüyü kimi, sovet yazıçısının qarşısında nə qədər əngəllər, buxovlar və maneələr vardı. Belə bir zamanda Azərbaycan ədəbiyyatını yaşatmaq və inkişaf etdirmək olduqca çətin idi. Təəssüf ki, bu, bir çoxlarına canları bahasına başa gəlirdi.

Əliağa Vahidin “Mənim səsim” şeirində seçkilərdə hamının bərabər hüquqlu olması, dillər əzbəri olan Stalini seçmək üçün hamının səfərbər edilməsi vurğulanır:

Budur hökumətin gözəl şüarı:
Sədaqətlə hər bir oğlan, qız, qarı
Seçib-seçilməyə var ixtiyarı,
Sevər azad olan dillər səsimi [36].

Mircəlalin “Nənənin hünəri” hekayəsi seçki kampaniyasının təbliği baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır və demək olar ki, bugün də öz aktuallığını saxlayır. Yazıçı əsərin əsas qəhrəmanı Hünərin vasitəsilə seçkilərdə nə vaxtdan iştirak etmək, kimin seçmək, seçilmək hüququ olması haqqında ətraflı məlumat verir. Cəmiyyətin tör-töküntülərinin, qolçomaqların kökünün hələ də tam kəsilmədiyini deyən yazıçı xalqı ayıq-sayıq olmağa, ən layiqli namizədə səs verməyə çağırır. Əsərin əvvəlində

savadsız olan Nanə obrazı inkişaf etdirilərək sonda tamam dəyişir, yazıb oxumaq öyrənir, sevinir ki, dekabrın 12-də özü istədiyini namizədə səs verəcək [37].

Səməd Vurğunun “Bayram buketi” şeiri seçki günü şairin ürək çırpıntılarının ifadəsidir. Bir anlıq keçmiş günləri xatırlayan, insanların qanlı-qadalı, ac-yalavac günlərini misal göstərən şair dövrünün dəyişməsi ilə ellərin ağ günə çıxmasını, hər kəsin oxumaq, çalışmaq, yaxşı yaşamaq haqqını, xüsusilə də seçib-seçilmək hüququnun olmasını alqışlayır. O, ellər atası Stalinə söz verir ki, “bu bayram günündə əlimizdən bir xəta çıxmayacaqdır”.

Əzizim Stalin, ey böyük ata,
Məktubun çatıbdır bizim elata,
Bu bayram günü də çıxmayacaqdır
Bizim əlimizdən kiçik bir xəta.

Bu gün partibiletim olmasa da, mən
Böyüdüm, dərs aldım bolşeviklərdən.
Seçki qutusunda əl atıram, bax,
Qanımda, qəlbimdə, vicdanımda sən.

Əyyub Abasovun “Azad qanun” şeiri də forma və məzmun etibarilə yuxarıda qeyd etdiyimiz şairlərin şeirlərindən fərqlənir. Bu şeir də köhnə Rusiyada kəndlilərə verilən zülmərdən, cahangirlərin qılınclarından torpağa qan dammasından söhbət açır. Lakin bolşeviklər partiyasının yaranması və hakimiyyəti ələ keçirməsi ilə dövrün dəyişir:

Dünyaları titrədərkən nalələrin zəlzələsi
Mənim gözəl partiyamın coşa gəldi polad səsi.
Dedi: zülmün rüşəsinə yer üzündən qazmaq gerek!
İnsanların həyatıçin gözəl qanun yazmaq gerek!
Dedi: bütün yer üzündə olmamalı ağa və qul,
Nə zülm edən, nə əzilən, nə dövlətli, nə də yoxsul!

Təqdim edilən parçalardan bəlli olur ki, repressiya illərində şair və yazıçılarımız dövrün diktəsi, onlardan tələb olunan siyasi motivlərlə zəngin, partiya və hökumətin yürütdüyü siyasəti təbliğ edən əsərlər yazmışlar. Bəzi tədqiqatçıların qeyd etdiyi kimi, “repressiya qurbanlarının günahı onların zamanla ayaqlaşmayaraq özlərinin siyasi baxışlarını dəyişməməsində, yazdıqları əsərlərin sovet dövrünün tələblərinə cavab verməməsində idi” fikri heç də doğru deyil. Professor Bədirxan Əhmədov repressiyanın nə olduğunu və kimin tərəfindən göstəriş verildiyini hələ də müəyyənləşdirməyin mümkün olmadığını yazır: “Bu sualları istənilən qədər artırmaq da olardı, lakin bütün bunlar tam dolğunluğu ilə repressiyanın mahiyyətini ifadə etmir. Ona görə ki:

Repressiya – bir fərdin digərinə qarşı törətdiyi lokal hadisə deyil, sovet dövlət aparatı tərəfindən törədilmiş ictimai-siyasi məzmunlu hadisədir.

Repressiya – ədəbi hadisə deyil, cəmiyyətin bütün təbəqələrini əhatə edən siyasi aksiyadır.

Repressiya – milli hadisə olmadığı üçün onun səbəblərini yalnız milli coğrafiya ilə məhdudlaşdırmaq düzgün olmazdı.

Repressiya fəhlə-kəndli hökumətinin, onun ali rəhbərliyinin xalqa qarşı törətdiyi kəskin cinayət idi” [2].

Nəticə. Repressiya dalğası Azərbaycan xalqının ən üstün ziyalılarını məhv etdi, onların yazıb-yaratmaq arzularına son qoydu. Bu ağrı-acıların əziyyətini uzun müddət xalqımız çəkdi və bu gün də o zərbələrin izləri sağalmayıb. Çar Rusiyası və Cümhuriyyət dövründə Azərbaycanda yaşamış ziyalılar Sovetlər İttifaqında açıq-aşkar düşmən obrazında xalqa təqdim edilirdi. Bunu repressiya olunanların qələm yoldaşlarının “xəyanəti”, yaxud yazdıqları əsərlərin “keyfiyyətsiz” olması, dövrün tələblərinə cavab verməyən əsərlər yazmaları ilə əlaqələndirmək sadələşmələr olardı. Əminliklə demək olar ki, repressiya – ali partiya rəhbərliyinin xalqlara qarşı keçmişin izini itirmək, milli ənənələri unutturmaq, xalqda xof və vahimə yaratmaq üçün tətbiq etdikləri bir vasitə idi. Bunun da nəticəsində yazıçı və şairlərimiz, alimlərimiz neçə-neçə gözəl əsərlər yazmaqdan, qələblərinin dərinliklərindən gələn ideyaları qələmə almaqdan məhrum edilmiş, onların sabaha sağ çıxmaq ümidləri belə olmamışdır. Belə bir şəraitdə yaranan ədəbiyyatın bədii məziyyətlərində, ideya xüsusiyyətlərində yüksək peşəkarlıq axtarmaq doğru olmazdı. Həmin əsərlərin dövrün ictimai-siyasi hadisələrini real surətdə əks etdirməsi, klassik şair və yazıçılarımızın ənənələrini davam etdirməsi xüsusi qeyd edilməlidir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT:

1. N.Əliyeva. Sovet dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı (1941-1991). Bakı: “Elm və təhsil”, 2013, 664 s.
2. Bədirxan Əhmədov. Ədəbiyyat və repressiya (məqalə) // “azyb.az” saytı, 11-12- 2015
3. Mikayıl Müşfiq. “Stalin” (şeir) // “Kommunist” qəzeti, 2 fevral 1936
4. Əbdül Kazım. “Tənbəl öküz” (şeir) // “Kommunist” qəzeti, 12 fevral 1936
5. Mir Mehdi Seyidzadə. “Nərgis” (şeir) // “Kommunist” qəzeti, 12 fevral 1936
6. Səməd Vurğun. “Sünbülüm” (şeir) // “Kommunist” qəzeti, 17 mart 1936
7. Hüseyn Cavid. “Xəyyam” (pyes) // “Kommunist” qəzeti, 3 aprel 1936
8. Həmid Axundlu. “Kələfin ucu” (romandan parça) // “Kommunist” qəzeti, 3 aprel 1936
9. Mirzə İbrahimov. “Həyat” (pyes) // “Kommunist” qəzeti, 3 aprel 1936
10. M.S.Ordubadi. “Döyüşən şəhər” (romandan parça) // “Kommunist” qəzeti, 3 aprel 1936
11. Simurq. “Ədəbi məsuliyyətsizlik” (məqalə) // “Kommunist” qəzeti, 17 aprel 1936
12. Mikayıl Müşfiq. “Tərtərhesin nəğmələri” (şeir) // “Kommunist” qəzeti, 18 may 1936
13. Süleyman Rüstəm. “Qorki üçün”, S.Vurğun. “Sənət ustası”, M.Müşfiq. “Əmək ustası”, M.Rahim. “Böyük sənətkar” (şeir) // “Kommunist” qəzeti, 20 iyul 1936
14. Əli Nəzmi (Sijimqulu). “Sabirin Molla Nəsrəddin jurnalında iştirakı necə başlanmışdır” (məqalə) // “Kommunist” qəzeti, 24 iyul 1936
15. Ömər Xəyyam. “Rübailər” (şeir) // “Kommunist” qəzeti, 10 avqust 1936

16. A.S.Puşkin. “Yevgeni Onegin” (poema) // “Kommunist” qəzeti, 16-18 sentyabr 1936
17. M.Müşfiq. “Mingəçevir” (poema) // “Kommunist” qəzeti, 17 noyabr 1936
18. Süleyman Rüstəm. “Azadlıq nəğməsi” (şeir) // “Kommunist” qəzeti, 18 noyabr 1936
19. Şota Rustaveli. “Bəbir dərisi geyinmiş pəhləvan” (poema) // “Kommunist” qəzeti, 23 noyabr 1936
20. M.K.Ələkbərli. “Ağlar güləyən” və “1905-ci il revolyusiyası” (məqalə) // “Kommunist” qəzeti, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 26 dekabr 1936
21. M.K.Ələkbərli. “Aydın”dan “Yaşar”a dönüş” (məqalə) // “Kommunist” qəzeti, 31 dekabr 1936
22. Mikayıl Rəfil. “Puşkinin realizmi” (məqalə) // “Kommunist” qəzeti, 6 fevral 1937
23. M.Y.Lermontov. “Şairin ölümünə” (şeir) // “Kommunist” qəzeti, 6 fevral 1937
24. A.S.Puşkin. “Qara şal” (şeir) // “Kommunist” qəzeti, 6 fevral 1937
25. Muxtar Baba oğlu. “Lenin” (şeir) // “Kommunist” qəzeti, 1 mart 1937
26. Səməd Vurğun. “Səadət nəğməsi” (şeir) // “Kommunist” qəzeti, 10 mart 1937
27. “Tarixi beş il” // “Kommunist” qəzeti, 23 aprel 1943
28. Səməd Vurğun. “Azərbaycan” (poema) // “Kommunist” qəzeti, 1 may 1937
29. “Azərbaycan sovet yazıçılarının yığıncağı” (məqalə) // “Kommunist” qəzeti, 13 iyun 1937
30. Əli Məmmədov. “Ədəbiyyatımız yeni yüksəlişlərə” (məqalə) // “Kommunist” qəzeti, 14 iyun 1937
31. R.Rza. “İstək”(şeir) // “Kommunist” qəzeti, 15 iyun 1937
32. A.Əli Razi. “Döyüş mahnısı” (şeir) // “Kommunist” qəzeti, 12 sentyabr 1937
33. Bəbir Məmmədşad. “Birinci qandidat” (şeir) // “Kommunist” qəzeti, 28 oktyabr 1937
34. Səməd Vurğun. “12 dekabr” // “Kommunist” qəzeti, 2 noyabr 1937
35. “Oktyabr və Azərbaycan ədəbiyyatı” (məqalə) // “Kommunist” qəzeti, 2 noyabr 1937
36. Əliağa Vahid. “Mənim səsim” (şeir) // “Kommunist” qəzeti, 2 dekabr 1937
37. Mircəlil. “Nənənin hünəri” (hekayə) // “Kommunist” qəzeti, 4 dekabr 1937
38. Səməd Vurğun. “Bayram buketi” (şeir) // “Kommunist” qəzeti, 13 dekabr 1937
39. Əyyub Abasov. “Azad qanun” (şeir) // “Kommunist” qəzeti, 13 dekabr 1937

Gabil Aliyev

**Literature and criticism in “Communist newspaper” during
the years of repression (1936-1937)**

S u m m a r y

The article analyzes the literary samples and critical materials published in the newspaper "Communist" in 1936-1937⁵. At the beginning of the twentieth century, after the transfer of power from the Azerbaijan Democratic Republic to the Bolsheviks, red terror and repression began in the country. Initially the Soviet government targeted patriotic national intellectuals, young people, but over the years it targeted the entire intelligentsia, the pen owners who lived and worked before April 1920 in order to consolidate their power. People who were considered "suspicious" in terms of creativity and ideas were persecuted, arrested and shot for baseless slanders, and deported from the country at best.

From the first years of Soviet rule, Azerbaijani literature lived and developed in spite of the most severe pressures and the difficulties of creating a new work in an environment where every word and sentence they wrote were checked. Ahmad Javad's "Goy Gol", Huseyn Javid's "Prophet", Mikail Mushfig's "Reading Tar" and other works of our poets and writers were created during such a difficult period. They were later imprisoned on the charges of "pan-Turkist", "pan-Islamist", and "Trotskyist" with the help of "critics" who inspected their writings.

Although our writers and poets tried to write artistic examples that meet the requirements put in front of the literary forces by the party and the state in the complex socio-political situation, they were still presented to the people in the image of the enemy. They had no hope of coming out the next day, and every day several pen pals, well-known actors, and intellectuals were arrested, their committed "crimes" were proven through torture, and they were severely punished. From the works of the repressed Hussein Javid, Ahmad Javad, Mikail Mushfig and other poets and writers, it is clear that they were exiled to Siberia under the label of "enemies of the people" without sin and were shot.

When we examine all the works of art published in the newspaper "Communist" during that period, we can conclude that the works created by our writers and poets at that time consisted only politically motivated works required of them. Among these examples, we occasionally come across poems dedicated to the nature of Azerbaijan, love of country and homeland. The repression of our prominent writers was a political order of the communist regime.

Габиль Алиев

**Литература и критика в газете “Коммунист”
в годы репрессий (1936-1937)**

Р е з ю м е

В статье проанализированы литературные образцы, опубликованные в газете «Коммунист» в 1936-1937-е годы, выражается отношение к критическим материалам. В начале XX столетия после того, как Азербайджанская Демократическая Республика передала власть большевикам, в стране был дан старт красному террору и репрессиям. В первое время

советская власть прицелилась в молодежь и интеллигенцию в духе национального патриотизма, а спустя годы с целью укрепления своей власти прицелилась ко всем представителям интеллигенции, мастерам пера, которые жили и творили до апреля 1920 года. Люди, вызывающие «сомнения» с точки зрения творчества, идей и идеологии преследовались, арестовывались по необоснованной клевете, расстреливались, в лучшем случае ссылались за пределы страны.

Несмотря на все трудности в создании новых произведений в той среде, когда, начиная с первых лет советской власти мастера пера подвергались к самым тяжелым давлению, проверялось каждое написанное ими слово, каждое предложение, азербайджанская литература жила и развивалась. Произведение «Гейгель» Ахмеда Джавада, «Пророк» – Гусейна Джавида, «Пой, тар» - Микаила Мушфига и др. были созданы именно в такой тяжелый период. Затем «критики», проверяющие все написанное ими, обвиняя их в «пантюркизме», «панисламизме», «троцкизме», арестовывали.

В этой сложной общественно-политической ситуации писатели и поэты, пытающиеся создавать художественные образцы, отвечающие требованиям партии и государства, поставленными перед литературными силами, вновь представлялись народу в образе врага. У них не было надежды на завтрашний день, ежедневно арестовывались их товарищи по перу, известные актеры, интеллигенты, подвергались пыткам и доказывалось «учиненное преступление», затем очень строго наказывали. Образцы из произведений подвергшихся репрессиям Гусейна Джавида, Ахмеда Джавада, Микаила Мушфига и других поэтов и писателей открыто свидетельствуют о том, что они были невиновны, их называли «врагом народа» и ссылали в Сибирь, расстреливали.

Во время исследований всех художественных образцов, опубликованных в газете «Коммунист» в вышеуказанный период, приходим к такому выводу, что в этот период произведения, создаваемые писателями и поэтами, состояли только из произведений политического мотива, который требовали от них. Среди этих образцов время от времени встречаем и стихи, посвященные природе Азербайджана, краю и любви к Родине. Репрессирование видных литераторов было политическим заказом коммунистического режима.